

MANOLE NEAGOE

NEAGOE BASARAB

**Viața și rolul său
în istoria românilor**

Ediție îngrijită de Cătălina Călinescu

Editura BOOKSTORY

București

– 2024 –

Cuprins

Introducere	5
Originea lui Neagoe Basarab.....	11
Formarea și ascensiunea politică a lui Neagoe.....	42
Domnia lui Neagoe Basarab.....	51
Neagoe și Răsăritul creștin.....	96
Sunt <i>Învățăturile</i> opera lui Neagoe?.....	109
Concepția lui Neagoe despre domnie.....	123
Principiile de politică externă.....	194
Gândirea militară a lui Neagoe Basarab.....	202
Aspecte ale politicii interne a lui Neagoe.....	213
Familia lui Neagoe	239
Bibliografie	253

INTRODUCERE

Încă din timpul domniei sale, Neagoe l-a însărcinat pe Gavriil, Protul Athosului, să scrie *Viața lui Nifon*, fostul mitropolit al Țării Românești, cu care Neagoe, ca boier, avusese strânse legături. Această lucrare avea menirea să-l proslăvească pe Neagoe și familia lui, dar mai avea și un rost propagandistic. Așa cum reiese din această scriere, Nifon a fost un „sfânt”, dovadă fiind minunile săvârșite de el după moarte. El a fost învățătorul lui Neagoe, iar acesta, sprijinitorul sfântului ajuns la nevoie. Mai mult decât atât, Neagoe s-a străduit să aducă moaștele lui Nifon în țară, iar minunile sfântului s-au produs în fața voievodului. Toate acestea urmăreau un scop: să fundamenteze spiritual uzurpatorului Neagoe dreptul la scaunul țării, să-i justifice actele de violență, acțiunea lui să apară ca un rezultat al voinței divine. În felul acesta domnia lui fiind aureolată de protecția divinității, Neagoe apărea în ochii oamenilor ca alesul lui Dumnezeu. Opera lui de miluire a bisericii din Orientul ortodox, descrisă pe larg în *Viața lui Nifon*, întărea și justifica laudele aduse cu prodigialitate de Gavriil lui Neagoe și, în același timp, făcea să depășească granițele țării faima faptelor voievodului. El devenea, prin opera lui Gavriil Protul și prin propria operă ideologică – *Învățăturile* –, cât și prin daniile făcute în sud-estul european, un simbol al independenței popoarelor căzute sub stăpânirea otomană.

Cronicarii de mai târziu au împrumutat, în cazul lui Radu Popescu¹, multe dintre aprecierile lui Gavriil despre Neagoe, sau au reprodus, ca în cazul *Letopiseșului*

¹ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. critică de Const. Grecescu, București, 1963, pp. 33–38

*cantacuzinesc*¹, aproape în întregime pasaje din *Viața lui Nifon*. Imaginea voievodului pe care cronicile au transmis-o posterității este mult simplificată: Neagoe apare ca un domn ale cărui preocupări au fost strict religioase.

În istoriografia noastră modernă, primul care a realizat un portret al voievodului a fost A.D. Xenopol. Ghidându-se după aspectul dominant al activității lui Neagoe, așa cum reieșea din cronicile amintite mai înainte și pe care istoricul le-a avut la îndemână, Xenopol creionează astfel portretul voievodului: „Neagoe Basarab, după firea lui evlavioasă și plecată către sărbătorirea clerului și înfrumusețarea bisericilor, nu prea avea răgazul trebuitor pentru a se mai îndeletnici și cu alte afaceri încât domnia lui nu înfățișează decât o lungă urmare de ceremonii religioase”².

Neagoe se pune bine cu ungurii și cu turcii; bigot, își petrece viața în soboruri și slujbe bisericești, părăduiește țara cu cheltuielile destinate lăcașurilor de cult din țară și dinafara hotarelor sale – „Către turci slugărie înjositoare, către unguri închinare, după principiul bisericesc, pe care-l practică cu toată osârdia evlaviosul Neagoe: «Capul plecat sabia nu-l taie». Rezultatul însă cel mai fatal al acestei domnii fu sporirea nemăsurată a înrâuririi grecești, și anume pe calea aceea, prin care acest element se putea mai ușor alipi de sânul Țărilor Române acea religioasă”³.

Judecându-l independent de activitatea politică și religioasă, doar pe temeiul operei scrise a voievodului, Hasdeu l-a socotit un Marc Aureliu al Evului Mediu românesc. Ovid Densusianu a făcut și el aprecieri elogioase la adresa

¹ *Istoria Țării Românești 1290–1690, Letopisețul cantacuzinesc*, ed. critică de C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, pp. 21–42

² A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, vol. IV, București, p. 178

³ *Ibidem*, pp. 183–184

Învățăturilor, dar caracterizarea făcută de Xenopol, prin care se nega orice calitate a lui Neagoe ca om politic, nu este infirmată de nimeni. Dimpotrivă, Demostene Russo, la începutul secolului nostru, îi contestă lui Neagoe paternitatea *Învățăturilor către fiul său Theodosie*,¹ lipsindu-l pe voievod și de calitățile lui ca om de cultură.

Pe omul politic a încercat să-l reabiliteze Al. Lapedatu într-o cuvântare comemorativă ținută în anul 1921, la 400 de ani de la moartea voievodului.²

Lucrarea lui Lapedatu a trecut însă ca și neobservată pentru că nu a reușit să aducă suficiente argumente documentare de natură să schimbe opinia curentă influențată de caracterizarea lui Xenopol, caracterizare făcută într-o operă de sinteză, de largă circulație.

Iorga a combătut tezele lui D. Russo susținând ori de câte ori a avut prilejul că numai Neagoe putea să fie autorul *Învățăturilor*, dar despre omul politic, istoricul nostru s-a mulțumit să consemneze³ faptul că Neagoe a reușit să stabilească liniștea „și înăuntru, și în afară”.

Șt. Nicolaescu, într-o scurtă prezentare făcută în 1924, reproduce imaginea lui Neagoe așa cum și-o închipuise Xenopol: „Un domn ales, învățat, blând, bun, temător de Dumnezeu și iubitor de pace”, un voievod care s-a îngrijit cu predilecție de biserică.⁴ I.C. Filitti, într-o serie de studii închinat boierilor Craiovești și băniei oltene, stabilește filiația lui Neagoe, pe care-l consideră fiu de boier, și, în cele din urmă, genealogia întregii familii a Craioveștilor și

¹ Vezi capitolul despre *Învățăături*.

² Al. Lapedatu, *Neagoe Vodă*, în „Miscelaneu”, București, 1925, p. 10

³ *Ibidem*, p. 299

⁴ Stoica Nicolaescu, *Domnia lui Neagoe Basarab Voievod 1512–1521. O danie la Mănăstirea Hilandarul din Sfântul Munte Athos*, București, 1924

demnitățile ocupate de aceștia, fără să formuleze însă păreri critice despre Neogoe ca om politic și ca om de cultură.¹

În mai multe contribuții, Vasile Grecu a pledat cauza autenticității *Învățăturilor*, a paternității lui Neogoe asupra acestei opere. Studiile lui V. Grecu au contribuit considerabil la îmbogățirea cunoștințelor noastre despre personalitatea spirituală a lui Neogoe Basarab.²

În 1938, într-o mică broșură de popularizare, Ion Sandu face aprecieri elogioase la adresa voievodului muntean, fără să-și susțină părerile pe documente.³

Personalitatea religioasă a lui Neogoe a fost schițată, în chip superlativ, și de T.G. Bulat.⁴ Despre unele aspecte ale relațiilor externe ale Țării Românești în timpul domniei lui Neogoe avem un studiu aparținând tot lui T.G. Bulat.⁵ Al. Neamțiu, observând că „domnia lui Neogoe Basarab nu se distinge sub raport militar și politic”, închină studiul său, despre care menționa că e un capitol dintr-o monografie despre Neogoe Basarab, care n-a mai apărut, legăturilor comerciale dintre Țara Românească și Sibiu între anii 1512–1521. În final, autorul vorbește și despre relațiile Despinei cu Sibiul.⁶

¹ I.C. Filitti, *Craioveștii*, în „Convorbiri literare”, anul 54 (1922), pp. 193–228, 292–320, 398–416

² Vasile Grecu, *Și totuși Învățăturile lui Neogoe Basarab*, „Convorbiri literare”, 77 (1944), pp. 477–481 și 740–767

³ Ion D. Sandu, *Neogoe Basarab, apărător și sprijinitor al ortodoxiei*, Sibiu, 1938, p. 10

⁴ T.G. Bulat, *Personalitatea religioasă a voievodului Neogoe Basarab al IV-lea*, Craiova

⁵ Idem, *Din domnia voievodului Neogoe Basarab. Relațiile cu ungurii și sașii ardeleni, în închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, pp. 73–83

⁶ Al. Neamțiu, *Un capitol din relațiile Țării Românești cu Transilvania în veacul al XVI-lea. Relațiile lui Neogoe Basarab cu Sibiul (1512–1521)*, în „Anuarul Institutului de istorie națională”, X, 1945, p. 350

P.P. Panaitescu, adâncind cunoașterea personalității lui Neagoe, a pornit în cercetarea sa de la ideea că Neagoe nu este autorul *Învățăturilor* și s-a străduit, prin studiile închinete acestei probleme, să demonstreze o teză stabilită apriori.¹

Disputa purtată în jurul autenticității *Învățăturilor* monopolizează atenția cercetătorilor, Neagoe ca om politic fiind în general neglijat de istoriografia noastră.

În cadrul acestor discuții merită menționat studiul lui Dan Zamfirescu, o pledoarie pentru demonstrarea paternității lui Neagoe, dar și o adâncire a cunoașterii personalității voievodului muntean.²

Politica externă a lui Neagoe a fost prezentată în ansamblu pentru prima dată într-o comunicare ținută în 1963 și publicată în 1966.³

Tangențial, s-a ocupat de domnia lui Neagoe Ștefan Ștefănescu într-un studiu din 1954.⁴ În monografia aceluiași autor, *Bănia în Țara Românească*, domnia lui Neagoe este prezentată mai pe larg, insistându-se asupra rolului pe care rudele sale îl joacă pe plan politic între anii 1512 și 1521, subliniind abilitatea politică a acestuia.⁵

Într-o recentă schiță a diplomației românești, se pune accentul pe sfaturile pe care Neagoe le dă în legătură cu activitatea diplomatică în cadrul *Învățăturilor*, acestea

¹ P.P. Panaitescu, *Învățăturile lui Neagoe Basarab. Problema autenticității*, în „Balcania”, vol. 1, 1942, pp. 141–151

² Dan Zamfirescu, *Învățăturile lui Neagoe Basarab. Problema autenticității*, în *Romanoslavica*, VIII, 1963, pp. 341–401

³ M. Neagoe, *Despre politica externă a lui Neagoe Basarab*, în „Studii”, nr. 4, tom. 19, 1966, pp. 745–764

⁴ Șt. Ștefănescu, *Rolul boierilor Craiovești în subjugarea Țării Românești de către turci*, în *Studii și referate privind Istoria României*, partea I, București, 1954, pp. 697–718

⁵ Șt. Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, București, 1965, pp. 102–120

semnificând, după cum arată și titlul capitolului, „primul monument al experienței diplomatice românești medievale”¹.

Cu ocazia sărbătoririi a 450 de ani de la tânosirea ctitoriei lui Neagoe din Argeș, au apărut o serie de studii care au adus contribuții noi la cunoașterea monumentului, dar și a domniei lui Neagoe.²

Cu toate că există un număr impresionant de studii despre Neagoe ca ctitor sau ca autor al *Învățăturilor*, n-avem până acum o lucrare care să prezinte în ansamblu activitatea voievodului muntean. Lucrarea de față nu ambiționează să studieze amănunțit și exhaustiv domnia lui Neagoe.

Într-un număr restrâns de pagini ne-am propus prezentarea unor momente și aspecte esențiale ale domniei și activității spirituale a voievodului, care să constituie premisa sau imboldul unor noi cercetări de amănunt menite să întregească portretul unui mare domn român.

¹ Virgil Cândea, Dinu C. Giurescu, Mircea Malița, *Pagini din trecutul diplomației românești*, București, 1966, pp. 100–113

² Vezi bibliografia

ORIGINEA LUI NEAGOE BASARAB

La sfârșitul secolului al XV-lea și, mai precis, din timpul domniei lui Țepeluș și până spre mijlocul secolului următor, marea familie a boierilor olteni, cunoscută sub numele de boierii Craiovești (după Craiova, una dintre moșiile lor), joacă un rol de prim-plan în viața internă, participă, influențează și determină un anumit sistem de politică externă al Țării Românești. Sub Țepeluș, Vlad Călugăruș și Radu cel Mare, Neagoe de la Craiova și apoi fiii săi, Barbu, Pârvu, Danciu și Radu ocupă constant mari dregătorii în Sfatul Domnesc. Neagoe de la Craiova e mare ban, dregătorie în care rămâne, cu mici intermitențe, până în timpul domniei lui Vlad Călugăruș. Barbu ajunge și el mare ban, dregătorie în care rămâne, cu mici intermitențe, până la călugărirea sa din anul 1520.

Pârvu ocupă, la fel, dregătoria de mare vornic până în anul 1512, când apare, pentru ultima dată, într-un document al fiului său Neagoe, ca „fost vornic”. Danciu este comis în timpul domniei lui Vlad Călugăruș și Radu cel Mare. În 1505 ajunge spătar, în 1508 mare armaș, iar în 1510, pentru scurt timp, mare vornic. Radu, cel mai mic dintre ei, ocupă dregătoria de postelnic, până în 1507, când a pierit la Tinoasa în oastea lui Radu voievod cel Bun.¹ În afara tradiției istorice, până la mijlocul secolului al XV-lea, nu există nicio sursă care să păstreze informații directe în legătură cu familia boierilor Craiovești. Prima știre despre

¹ I.C. Filitti, *Banatul Olteniei și Craioveștii*, în „Arhivele Olteniei”, XI, 1932, pp. 23–45. *Documente privitoare la istoria României, secolul al XVI-lea, Țara Românească*, vol. V, p. 403 (în continuare vom cita prescurtat: *DIR*); cf. Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 63

ei datează din anul 1456, dar nici aceasta nu este directă. În timpul domniei lui Neagoe Basarab, Craioveștii i-au pus în Mănăstirea Dealu o nouă piatră de mormânt lui Vladislav al II-lea cu inscripția: „A răposat Io Vladislav voievod, în anul 6963 (1456), luna august a 22-a zi. Și s-a făcut această piatră în zilele lui Io Neagoe voievod: au făcut-o Barbu banul și Pârvu vornicul și cu frații lor, fiii lui Neagoe de la Craiova, pentru că și Vladislav i-a ridicat vlasteli”.

Inscripția a fost interpretată în chip diferit. Prin „i-a ridicat vlasteli” majoritatea istoricilor noștri au înțeles că, în vremea lui Vladislav al II-lea, Craioveștii au fost ridicați la rangul de boieri.¹

O interpretare nouă² face două precizări importante pe marginea acestei inscripții. Formula „i-a ridicat vlasteli” nu înseamnă că Vladislav al II-lea i-a ridicat pe Craiovești la rangul de boieri, pentru că vlastel (sau vlastelin) înseamnă mare boier, de obicei rudă cu domnul, care poate face parte din Sfatul Domnesc fără să îndeplinească o dregătorie, ceea ce presupune că, în acea vreme, Craioveștii erau deja boieri, stăpânitori de sate. Cea de-a doua precizare este făcută în sensul că la 1456, când Vladislav îi ridică vlastelini pe Craiovești, Barbu și Pârvu de pe inscripția tombală erau mici, deci vlastelin trebuie să fi fost făcut tatăl lor, Neagoe.

Din păcate, formula „i-a ridicat vlasteli” este singulară în cadrul documentelor noastre medievale și în jurul ei se pot face speculații, fără a avea certitudinea adevărului afirmat. Este evident că vlastel înseamnă mare boier, pe care domnul îl socotea apropiat persoanei sale și îl putea folosi ca sfetnic în Sfatul Domnesc. Dar nu știm dacă există o ceremonie prin care boierul era trecut în rândul vlastelinilor,

¹ N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, Fasc. I, București, 1905, p. 100. Stoica Nicolaescu, *Documente slavo-romane cu privire la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul în secolele XV–XVI*, București, 1905, p. 325. I.C. Filitti, *Banatul Olteniei și Craioveștii*, p. 27

² Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 64

fapt pentru care a crede că din timpul domniei lui Vladislav al II-lea Craioveștii au fost socotiți ca vlastelini este posibil să nu corespundă realității. Formula poate să indice, de exemplu, o restabilire a unei stări de lucruri anterioare. Se poate ca boierii Craiovești să fi sprijinit la scaunul țării pe adversarul lui Vladislav al II-lea și la un moment dat să fi trecut de partea acestuia din urmă, ceea ce a atras după sine recunoașterea calității de vlastelini.

Deci prima informație, indirectă, despre Craiovești datează din timpul domniei lui Neagoe Basarab și se referă la fapte petrecute în vremea lui Vladislav al II-lea.

Un Neagoe comis apare pentru prima dată în timpul domniei lui Radu cel Frumos, într-un document din anul 1463.¹ Îl întâlnim ca martor și în documentele anilor 1464 și 1465.² La sfârșitul anului 1465 găsim un alt Neagoe, fără dregătorie, pe care, pentru a-l deosebi de Neagoe comis, grămaticul a simțit nevoia să indice descendența noului martor, menționând că acest Neagoe era fiul lui Borcea.³

Începând cu anul 1466 în locul lui Neagoe comis apare Mircea comis, Neagoe al lui Borcea continuând să figureze printre membrii Sfatului Domnesc. Faptul că pentru ultimul se menționează al cui fiu era ne face să bănuim că Neagoe, comis până în anul 1465, trăia încă și nu numai atât, dar era și o personalitate bine cunoscută, din moment ce, cu toate că nu mai era în Sfatul Domnesc, se specifica descendența celui alt Neagoe, pentru a nu se naște confuzii. Această situație se menține până în anul 1475, în timpul domniei lui Basarab Laiotă. În acest an, într-unul din documentele date de Laiotă, apare pentru prima dată, documentar, Neagoe de la Craiova fără dregătorie, după Neagoe al lui Borcea.⁴ Am

¹ *Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol. I, București, 1966, pp. 207–208 (vom cita în continuare numai DRH)

² *Ibidem*, pp. 209–222

³ *Ibidem*, p. 222

⁴ *Ibidem*, pp. 244–245

fi înclinați să credem că Neagoe de la Craiova poate fi identificat cu Neagoe, comisul din timpul domniei lui Radu cel Frumos. În orice caz, prima știre documentară, directă, despre Craiovești datează din timpul domniei lui Laiotă Basarab.

În timpul domniei lui Țepeluș, Neagoe se pare că a fost ban. În mod sigur deținea această dregătorie în timpul domniei lui Vlad Călugărul.¹

De data aceasta, vlastelinul Neagoe deținea în ierarhia feudală a țării locul cel mai proeminent care-i dădea împreună cu domeniul său, de departe cel mai mare domeniu din Țara Românească, o autoritate și putere pe care nu o mai avusese niciun alt boier al țării. Puterea Craioveștilor sporește în deceniile următoare, iar autoritatea lor devine la un moment dat atât de mare, încât, profitând de împrejurările de politică externă din anii 1511–1512, îndrăznesc să ridice în scaun pe unul dintre ai lor, pe Neagoe Basarab.

Cum se explică ascensiunea și puterea acestei familii de boieri?

I.C. Filitti a motivat, la un moment dat, această ridicare spectaculoasă a boierilor olteni prin legăturile pe care Țepeluș le-a avut cu Neaga, soția Pârvuui, fiul lui Neagoe de la Craiova. Presupunerea lui Filitti era logică. Din moment ce însuși Neagoe Basarab, ca domn, a menționat în toate documentele scrise în timpul domniei sale că este fiul lui Basarab cel Tânăr (Țepeluș), însemna o recunoaștere clară a legăturilor extraconjugale pe care le avusese Neaga și se explica de ce Țepeluș îl ridică pe Neagoe, socrul Neagăi, la rangul de ban. Păcatul era ispășit deci prin dărnicia excesivă a lui Țepeluș față de Craiovești, dărnicie materializată prin privilegii și întăriri de sate și prin ridicarea acestora pe treptele cele mai înalte ale ierarhiei feudale din Țara Românească.

¹ *DIR*, XVI, B, vol. V, p. 404